

ВІДГУК

офіційного опонента на дисертацію
Федорака Володимира Васильовича
«Історико-культурні засади становлення і розвитку
етнотуризму в Україні 1991–2014 рр.
(на матеріалах Івано-Франківської області)»,
подану на здобуття наукового ступеня
кандидата історичних наук зі спеціальності 07.00.01 – історія України

В сучасних умовах етнотуризм є важливим і актуальним видом туризму, що підтверджується зростанням його популярності в Україні та світі і пояснюється потребою людей в етнічній ідентифікації в умовах наростаючих процесів глобалізації. Звідси – актуальність дослідження В.В. Федорака. Автор дисертації поставив собі за мету комплексно проаналізувати історико-культурні засади етнотуристичної діяльності в Івано-Франківській області протягом 1991 – 2014 рр.

Дисертація складається зі вступу, чотирьох розділів, висновків, списку використаних джерел та літератури (608 найменувань), 11 додатків, що становлять невід'ємну частину роботи.

У вступі дисертант обґрунтовує актуальність теми, розкриває її зв'язок з науковими програмами, планами, темами, визначає мету і завдання, предмет, об'єкт, хронологічні і територіальні межі роботи, її методи, наукову новизну і практичне значення, форми апробації результатів дослідження. Правда, не вказано особистий внесок здобувача, але він очевидний самою постановкою проблеми і її розв'язанням.

Історіографічний доробок досліджуваної проблеми Володимир Федорак поділив за хронологічно-проблемним принципом на чотири тематичні групи: наукові роботи теоретико-методологічного характеру, що з'ясовують саме поняття «етнотуризм», історичну еволюцію його становлення та особливості застосування терміну в сучасній як вітчизняній, так і зарубіжній науковій літературі; дослідження, що розкривають історичні етапи розвитку етнотуризму

на Прикарпатті до проголошення незалежності України 1991 р.; наукові студії, що висвітлюють особливості ведення етнотуристичної діяльності на Івано-Франківщині з 1991 р до наших днів; сучасна зарубіжна література, яка розкриває туристично-рекреаційний потенціал Прикарпаття. З таким поділом можна погодитись. Цікавим є проаналізований матеріал четвертої групи історіографічних джерел – розвідки сучасних польських науковців та краєзнавців, котрі згуртувалися навколо Польського туристично-краєзнавчого, Чорногорського Татранського і Карпатського товариств та займаються вивченням етнотуристичних можливостей Карпатського регіону.

Здійснюючи підсумковий історіографічний зріз проблеми, автор вказує на збільшення наукових студій, що висвітлюють особливості етнотуристичної діяльності на Івано-Франківщині за останні 20 років. Однак, справедливо зазначає, що цілісного дослідження історико-культурних засад становлення і розвитку етнотуризму в Україні в 1991 – 2014 рр. на сьогодні немає.

Для розкриття теми В. Федорак залучив доволі широке коло джерел: нормативно-правові документи; загальноукраїнські й місцеві програми розвитку туризму; документи центральних та місцевих архівних установ; газетну і журнальну періодику; путівники, каталоги, буклети. Цінним є використання матеріалів поточного архіву управління культури, національностей та релігій Івано-Франківської обласної державної адміністрації – це листи, звіти, інформаційні записки, комплексні обласні та регіональні програми управлінь та відділів культури обласної та районних державних адміністрацій, міськвиконкомів, які характеризують діяльність етнофестивалів і етнокультурних товариств, музеїв, туристичних закладів Івано-Франківської області.

Позитивним є те, що автор при розкритті досліджуваних питань (перебіг етнофестивалів, діяльність музейних установ, екскурсійна робота, збереження етнокультурної спадщини краю) послуговується публікаціями центральних, обласних та районних часописів. Використання цього корпусу джерел дозволяє глибше проаналізувати та осмислити палітру проведених етнокультурних заходів, які організовувались в різних куточках Прикарпаття.

Виправданим видається залучення до роботи путівників, каталогів, буклетів. Матеріал, поданий у цих джерелах, необхідний туристам, які отримують цінну інформацію про місто, історичну місцевість, музей, туристичний маршрут Прикарпаття. Використовуючи цей корпус джерел, В. Федорак спробував переосмислити етнотуристичний стан розвитку регіону, визначити рекреаційну та інвестиційну привабливість етнокультурних об'єктів. Цінним є те, що автор дослідження здійснив типологізацію змістової наповненості путівників, каталогів і буклетів за тематичною спрямованістю.

У розділі «Передумови розвитку та історико-правова база етнотуризму на Івано-Франківщині» автор розкриває основні віхи розвитку етнотуризму на території краю протягом другої половини ХІХ – ХХ ст. Володимир Федорак зауважує, що туризм на західноукраїнських землях в другій половині ХІХ – першій третині ХХ ст. еволюціонував від мандрівок і подорожей, які були засобами вивчення історії і культури народу до створення розвинутих інфраструктурних форм рекреації. За зразком деяких європейських країн на теренах краю були створені перші туристичні організації і товариства, розпочалось освоєння курортно-рекреаційних зон. Однак цей вид відпочинку не став масовим на цьому етапі, він залишався привілеєм вищих прошарків суспільства. З приходом радянської влади на західноукраїнські землі змінилися зміст і форми туристично-красознавчої роботи. Розвиток туристичної сфери залежав від надмірної ідеологізації політичного життя та тотального контролю держави. Відбувалося вихолощення індивідуальної приватної ініціативи громадян в організації туристичних подорожей. З іншої сторони, у цей час сформувався принцип рівного доступу до туристських послуг завдяки профспілковому руху. Специфічні труднощі розвитку туристично-рекреаційної галузі Прикарпаття радянського періоду пов'язані із змінами правового поля. Низка прийнятих законодавчих положень не відповідали вимогам та потребам туристичної галузі, потребували корінних змін та уточнення окремі правові норми.

Робота В. Федорака містить характеристику державних нормативно-правових документів, спрямованих на оптимізацію туристичної діяльності на

Івано-Франківщині. Автор вказує, що туристична діяльність регулювалася як спеціальним, так і загальним законодавством. Позитивним є те, що здобувач звернув увагу на ставлення керівників держави щодо збереження національних традицій, історико-культурної спадщини, музейної справи та етнокультурних товариств. Володимир Федорак наголошує, що розвиток нормативної бази у сфері туризму покликаний передусім сприяти вдосконаленню правових засад регулювання відносин у цій галузі, а прозора нормативна база сприяє підвищенню рівня доступності туризму та екскурсійних відвідувань для дітей, молоді, людей похилого віку, інвалідів та малозабезпечених громадян шляхом запровадження пільг стосовно вказаних категорій осіб. Аналіз чинних в Україні нормативних документів, що реалізуються на Івано-Франківщині щодо туристичних та супутніх послуг, показав, що загалом вони відповідають сучасним вимогам, сприяють підвищенню ефективності організацій, які надають різні види послуг у сфері туристично-екскурсійного, готельного та ресторанного обслуговування. Однак, як справедливо зазначає дисертант, необхідно постійно поповнювати й актуалізувати нормативну базу в галузі туризму новими законодавчими актами, яких потребує сьогодні.

У розділі «Фестивальний рух та музейна справа» розкрито перебіг проведення етнофестивалів та проаналізовано діяльність музейних закладів етнографічного профілю на Прикарпатті.

Автор обґрунтовано виокремив три типи етнофестивалів, які проводилися і проводяться на Прикарпатті: загальнорегіональні, професійно-фахові та культурно-мистецькі. Він охарактеризував перебіг низки фестивалів, показав їх змістову і тематичну спрямованість. Володимир Федорак підкреслює, що загальнорегіональні фестивалі носять комбінований характер. Зокрема, у них свято музики і танців поєднується із презентацією виробів того чи іншого ремесла. Автор доводить, що професійно-фахові фестивалі популяризують окремі види господарської діяльності: свято меду, кухні, ковальства, килимарства, гончарства, ткацтва. Культурно-мистецькі дійства присвячені презентації зразків пісенної, танцювальної та музичної культури представників етнографічних груп

області, а також художніх ремесел. Дослідник наголошує на тому, що проведення етнофестивалів дає змогу глибше туристам пізнати спадщину матеріально-духовної культури гуцулів, бойків, покутян, опілян та лемків. Організація зазначених етнографічно-красназавчих представницьких зібрань дозволяє створенню відповідних умов для урухомлення та реалізації місцевого автентичного етнотуристичного продукту. Проведення таких дійств дає змогу туристам пізнати атракційний потенціал Івано-Франківської області, проникнутись особливостями місцевого етноколериту шляхом співучасті у відповідних традиційних майстер-класах з виготовлення та виробництва автентичних виробів регіону.

Музейні установи в Івано-Франківській області В. Федорак поділив за напрямками діяльності на кілька категорій, частина з яких мають атракційні можливості та етнотуристичну привабливість. Володимир Васильович підкреслює, що розвиток музейної справи на Прикарпатті в контексті етнотуристичної діяльності регулюються обласними комплексними програмами «Культура Івано-Франківщини». Автор характеризує пріоритетні напрямки діяльності музеїв, наводить статистичні дані про кількість музейних установ комунальної, державної і приватної форм власності, оцінює їх діяльність в районах Івано-Франківської області. В дисертації дається детальна характеристика роботи музеїв етнографічного профілю Прикарпаття. Важливу ланку етнотуристичної галузі, зазначає дисертант, становлять музейні колекції Івано-Франківщини. Вони комплексно показують етнографічну своєрідність краю. Однак не всі вони є включеними в туристичні маршрути. Так, більшість музейних установ на Галицькій Гуцульщині знаходяться на туристичних маршрутах або шляхах, що включені в туроператорську діяльність. Натомість, на Івано-Франківській Бойківщині, Опіллі та Покутті музеї поодинокі використовуються як інвестиційно привабливий сегмент етнотуризму. На Галицькій Гуцульщині більшість музеїв мають етнографічно-красназавчу специфіку, тоді як на Івано-Франківській Бойківщині, Опіллі та Покутті вони здебільшого історико-красназавчого або літературно-красназавчого напрямів. У

роботі музейних установ області превалює використання особливостей самодіяльного індивідуального туризму.

У розділі «Пріоритети розвитку етнотуризму на Прикарпатті сфокусовано увагу на характеристики етнотуристичної продукції та екскурсійної діяльності, інвестиційній привабливості галузі. Здобувач подає статистичні дані про кількість відвідань туристами території Івано-Франківської області. Використовуючи матеріали поточного архіву управління культури, національностей та релігій Івано-Франківської обласної державної адміністрації, автор показав зміну динаміки потоку туристів та екскурсійного обслуговування в районах Івано-Франківської області. Дослідник виокремлює три типи центрів Прикарпаття за рівнем розвитку етнотуристичної галузі: адміністративні одиниці, в яких доволі розвинутою є етнотуристична інфраструктура (Івано-Франківськ, Яремче); райони, в яких відбувається становлення сфери надання етнотуристичних послуг (Косів, Коломия, Верховина, Богородчани, Галич, Долина); райони області, де етнотуристична складова знаходиться в зародковому стані. Проаналізована робота туристичних структур у популяризації етнотуристичних екскурсійних маршрутів та рекреаційних «стежинок». Звернуто увагу на самодіяльний (пішохідні і велосипедні прогулянки) і сільський зелений туризм, що посилюють розвиток етнокультурного потенціалу краю. Володимир Федорак зауважує, що туристична галузь на Івано-Франківщині в 1990–2014 рр. стала однією із провідних галузей господарювання. Проте розвиток етнотуристичної екскурсійної діяльності краю є нерівномірним. Він природно залежить від рівня розвитку місцевої туристичної інфраструктури, практичної популяризації та підтримки традиційних місцевих ремесел та промислів, а також регіональних потреб в піднятті рівня етнотуризму, співпраці з органами місцевої влади та їх бажання розвивати власний етнокультурний потенціал краю.

В роботі В.Федорака розкрито зміст етнотуристичних проєктів, які формують позитивний імідж регіону. Вказується, що найбільш вдалим об'єктом туристичної інфраструктури Івано-Франківщини є гірськолижний комплекс «Буковель». Наголошується, що важливе місце в етнотуризмі Івано-Франківщини

займають розроблені і практиковані туристичні маршрути, які дають можливість за короткий час пізнати культурну своєрідність місцевого населення. Більшість турів на сьогодні проводиться на теренах Галицької Гуцульщини і Івано-Франківської Бойківщини, робиться наголос на магичності Карпатського краю.

У висновках сформульовані основні результати дослідження.

Таким чином, у дисертації В.В. Федорака вперше в сучасній історіографії досліджено процес нагромадження етнотуристичних ресурсів регіону, здійснено класифікацію видів етнотуризму Івано-Франківської області, розроблено модель її подальшого етнотуристичного розвитку. На новий якісний рівень піднесено вивчення диференційованої структури туристсько-рекреаційного потенціалу регіону, ролі державної влади та місцевого самоуправління у спільному фінансуванні інвестиційних проєктів у сфері етнотуризму, його концептуальної сутності та основних проявів. Дисертація В.В. Федорака пройшла належну наукову апробацію на міжнародних та всеукраїнських наукових конференціях, обговорювалася на засіданнях кафедри історії України ДВНЗ «Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника». Основні її положення викладено у дванадцяти наукових публікаціях, 7 з яких – у наукових фахових часописах, одна – в закордонному виданні. Вважаю, що отримані результати мають не лише наукове, й практичне застосування, насамперед у державній (для використання органами державної влади управління та місцевого самоврядування при вирішенні питань формування та реалізації рекреаційної політики й туристичного потенціалу) і громадській (для проведення етнофестивалів, круглих столів з питань розвитку краєзнавства, музейної справи, туризму, екскурсознавства) роботі.

Зміст автореферату відображає основні положення тексту дисертації, однак, чомусь не містить висновків до розділів.

Складовою частиною роботи є додатки. Передусім, це діаграми, які ілюструють динаміку зміни кількості відвідувачів, екскурсій та виставок музеїв Івано-Франківської області за останні більш ніж 20 років, розподіл громадських музеїв за районами та профілями, стан діяльності Івано-Франківського

красзнавчого музею та Музею мистецтв Прикарпаття, тощо. Привертають увагу фотоілюстрації змісту проведених загально регіональних, професійно-фахових та культурно-мистецьких фестивалів на теренах Прикарпаття, які засвідчують неповторний автентичний колорит їх проходження та змістового наповнення.

Зазначаючи позитивні сторони дисертаційного дослідження В. В. Федорака, вважаємо за доцільне висловити деякі зауваження та побажання. Передусім, предмет і об'єкт дослідження. Звернемо увагу на формулювання теми. Йдеться про етнотуризм в Україні, не в Івано-Франківській області. «Івано-Франківська область» - це лише «матеріали», емпірична база дослідження, але і не об'єкт, і не предмет. Об'єктом дослідження є етнотуризм як вид туристичної діяльності, а предметом – історико-культурні засади становлення і розвитку етнотуризму в Україні в 1991 – 2014 рр. Запропоновані автором визначення не є коректними і точними. Відповідно і завдання, і загальні висновки потребують уточнення, або ж тема й мала бути сформульованою конкретно: Етнотуризм в Івано-Франківській області. При цьому, треба враховувати, що регіональна тематика характеризується переважно двома пріоритетами: або на основі місцевих матеріалів і даних виводяться чи підтверджуються загальні тенденції, закономірності, або на основі загальних закономірностей, тенденцій розкривається специфіка, регіональні особливості процесів.

Щодо методології. Важливо і цінно, що в кандидатській дисертації міститься окремий підрозділ, присвячений методології дослідження. У Володимира Васильовича він виписаний доволі предметно. Хоча окремі моменти варто було б уточнити або подати більш розлого. Визначення поняття «етнотуризму» різними авторами доцільно було б доповнити власним, авторським. Потребує авторської трактовки й поняття «історико-культурні засади». Який його зміст? Туристичні традиції Івано-Франківщини? Мабуть, не тільки, і не стільки. Фундаментом, основою етнотуризму є не традиції туризму, його розвиток в минулому, а етнокультурна, народна культура: міфологія, народна музика, народний танець, фольклор, народне мистецтво, народна архітектура, народні промисли – рівень їх розвитку. Сюди входять також господарські заняття, календарні свята й обряди,

знання та вірування, одяг, харчування. Логіка теми диктує виклад матеріалу за схемою: не як розвивався етнотуризм у часі та просторі, а чому він розвивався. Якою була соціально-економічна й соціально-культурна база його розвитку? Адже, історико-культурна база Галицької Гуцульщини відмінна від Івано-Франківської Бойківщини чи Опілля, Покуття. Особливості народної культури цих етнографічних районів мали б виразніше бути охарактеризовані в роботі.

Взагалі, дисертація тільки виграла б, якби автор здійснив предметну розробку та систематизацію понятійно-термінологічного апарату, пов'язаного з етнотуризмом. Це важливо як для вироблення універсальних наукових понять, так і для подальшого використання їх у нормативно-правових документах, туристичній діяльності та інших сферах.

Досліджуючи динаміку територіальної організації та структури ресурсів етнічного туризму в регіоні в досліджуваний період, доречно було б співставити його з іншими подібними регіонами України і зарубіжжя.

Потребують посилення висновки до окремих розділів, відповідно до їхніх назв (р.2, р.4).

Попри вказані недоліки, які стосуються переважно способу подачі матеріалу, його організації, точності формулювань, слід однозначно ствердити, що дисертаційне дослідження В.В. Федорака є новачійним, вартісним. Висловлені зауваження та побажання не впливають на загальну позитивну оцінку дисертаційної роботи Володимира Васильовича, який здійснив ґрунтовну дослідницьку роботу та отримав нові й вагомні наукові результати. Дисертація має як наукове, так і практичне значення, оскільки орієнтована на подальший розвиток етнічного туризму в краї, що дозволить залучити до рекреаційно-туристичної сфери нові території, в тому числі є депресивні. Останнє може стати фактором покращення їх соціально-економічного становища, внаслідок створення нових робочих місць, збільшення доходів населення та місцевих бюджетів. Розвиток етнотуризму сприятиме зміцненню України як єдиного цілісного організму.

Вважаю, що дисертаційне дослідження В.В. Федорака «Історико-культурні засади становлення і розвитку етнотуризму в Україні 1991-2014 рр. (на матеріалах Івано-Франківської області)» є цілісним, завершеним науковим дослідженням важливої проблеми і відповідає вимогам пунктів 11, 13 «Порядку присудження наукових ступенів і присвоєння вченого звання старшого наукового співробітника», затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 24 липня 2013 р. № 567(зі змінами), а його автор Володимир Васильович Федорак заслуговує на надання йому наукового ступеня кандидата історичних наук за спеціальністю 07.00.01-історія України.

Офіційний опонент:

доктор історичних наук, професор
член-кореспондент НАН України,
завідувач відділу історії України
другої половини ХХ ст.

В.М. Даниленко

Інституту історії України НАН України

Прикарпатський національний
університет ім. Василя Стефаника
ІДОР № 03 02 11/220
10.00 20.16

І С Т И Т У Т І С О Р І Т
У К Р А І Н И

Даниленко
В.М.

